

POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARINDA KÜRESEL BİR MARKA: ZARA ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Aysun KÖKTENER

İstanbul Aydın Üniversitesi

aysunkoktener@aydin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6846-9196>

Sadık SAYILGANOĞLU

İstanbul Aydın Üniversitesi

sadiksayilganoglu@hotmail.com

Özge TOPÇU

İstanbul Aydın Üniversitesi

ozgeetopcu@hotmail.com

ÖZ

Postkolonyal terimi ilk olarak 1970'lerde sömürgecilikten yeni kurtulan toplumlara gönderme yaparken, zaman içinde terimin kapsamı genişlemiştir. Günümüzde bu minvalde ileri sürülen savlar artık Birinci Dünyayı kapsayacak şekilde de karşımıza çıkmaktadır. Genel anlamda bakıldığında birçok disiplini içinde barındıran postkolonyalizm kavramı, batı hegemonyasına yani emperyalizme karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirmiştir. Postkolonyal çalışmaların temel sorunsalı Batılı ülkelerden Batılı olmayan ve "öteki" olarak konumlandırılmış ülkelere siyasal, ekonomik ve kültürel müdahalelerdir. Bir anlamda da hakim yabancı gücün kendi politik ve ekonomik çıkarına uyacak şekilde "öteki" olarak konumlandırılan, edilgen ülkelerin üretim sistemlerini yeniden düzenlemek ve yeni sömürgeciliği analiz etmektir. Bu kavramda önemli isimler olarak Edward Said, Homi Bhabba ve Gayathri Spivak karşımıza çıkmaktadır. Son 20 yıla bakıldığında postkolonyal alandaki çalışmaların görünürlük kazandığını söylemek mümkündür. Postkolonyal çalışmalar kendisini pozitif anlamda bir kuramla tanımlarken, radikal anlamda da bir eleştiri olarak tanımlanmaktadır. Her

ne kadar, postkolonyalizm kavramına, farklı paradigmlar ve farklı yaklaşımlarla bazı tanımlamalar getirilmiş olsa da, esas itibariyle bu çalışmalar, küresel ölçekte toplumsal hak ve adalet arayışı üzerine konumlandırılmış bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Postkolonyalizm, Kolonyalizm, Temiz Giysi Kampanyası, Zara, Rana Plaza*

A GLOBAL BRAND IN PUBLIC RELATIONS STUDIES FROM THE POSTCOLONIAL PERSPECTIVE: THE CASE OF ZARA

ABSTRACT

The term “Postcolonial” was first introduced to the newly rescued communities from colonialism in the 1970s, but in time the meaning of the term has expanded. Nowadays, the arguments put forward in this way are emerging within the context of the First World. In general terms, the notion of postcolonialism, which houses many disciplines, has developed a critical approach against western hegemony. The main problematic that the postcolonial studies deal with is the economic and cultural interventions by the Western countries to the non-Western and the “other” countries. In a sense, the dominant foreign power is to rearrange the production systems of passive countries and to analyze new colonialism, positioned as the “other” to fit in with its political and economic interests. Edward Said, Homi Bhabba and Gayathri Spivak are emerging as important figures in this concept. Looking at the last 20 years, it is possible to say that the workings in the postcolonial area have gained visibility. The most striking of these is the history and anthropology. But its effect has spread rapidly to other fields, especially to scientific. In recent years, postcolonial studies have also been observed in other social areas. Postcolonial work defines itself as a positive theorem, while in the radical sense it defines it as a critique. Although postcolonialism has been given some definitions with different paradigms and different approaches, it is essentially an approach that is based on the search for social rights and justice on a global scale. In other words, it is a manifestation of social attitude.

Keywords: *Postcolonialism, Colonialism, Clean Clothes Campaign, Zara, Rana Plaza*

GİRİŞ

Postkolonyalizmin temeli Batı dünyasında atılmış olup bugünün dünyasında yeniden şekillenen uluslararası ilişkiler sistematığının çözümlenmesinde referans alınan bir kavram haline gelmiştir. Postkolonyal terimi ilk ortaya çıktığı 70’li yılların başında kolonyalizmden yeni kurtulmuş toplumlara gönderme yapsa da terimin kapsamı o zamandan bu yana oldukça genişlemiştir. Günümüzde postkolonyal terimi edebiyat, sinema, eleştirel teori ve kültürel çalışmaların ön eki niteliğindedir ve ilgilendiği konular postmodernizm, küreselleşme, diaspora çalışmaları ve alan çalışmaları gibi beşeri ve sosyal bilimlerin daha geniş alanları içerisindedir (Sönmez, 2015: 77).

Postkolonyalizm kavramında “post” eki “sonra” anlamına gelse bile, postkolonyalizmi sömürgecilik sonrası dönem olarak nitelendirmek, bu kavramın kısıtlanması anlamına gelecektir. Postkolonyal düşüncenin özellikle post-yapısalcılık ve post-modernizm ile olan etkileşimi, bu kavramın “sömürge sonrası” olarak kullanılmamasının nedenlerinden sadece biridir (Yetişkin, 2010a: 10). Dolayısıyla Postkolonyalizm eski bir terminolojinin varisi olsa da bu terminolojide var olan kavramlaştırmalardan bağına radikal bir biçimde koparmış olması onun, sadece Birinci Dünya toplumlarını kapsayacak şekilde değil, savlarını tüm dünyaya uygulanabilir kılacak şekilde de genişlediğinin bir kanıtıdır.

Postkolonyal kavramı özellikle sömürgecilik, yeni-sömürgecilik, ötekileştirme, ayrımcılık gibi türlere odaklanmaktadır. Bu doğrultuda postkolonyal kavramının ilk çıkış noktası olan sömürgeciliğe daha derinlikli bakmak gerekmektedir. Çünkü sömürgecilik; bir hakim yabancı gücün politik ve aynı zamanda ekonomik çıkarına da uygun olacak şekilde bir yerin hukuk, eğitim gibi sistemleri yeniden düzenlemesi olarak tanımlanabilir. Sömürgecilik, bir tektipleştirme olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda postkolonyal okuma, sanat, tarih, hukuk ekonomi ve bilime nüfuz etmiş ekonomi-politik sömürgeciliğini yeniden okuma yöntemi olarak açıklanabilmektedir (Yetişkin, 2010b: 15). Genel anlamda bakıldığında birçok disiplini içinde barındıran postkolonyalizm kavramı, Batı hegemonyasına yani emperyalizme karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirmiştir.

Bu çalışmada postkolonyalizmin; kolonyalizmden gelen geçmişinden bugünkü algısı olarak kapitalizmle olan bağlantısına dek geçen süreci ele alınacaktır. Ayrıca kapitalizme eş güdümlü olarak küreselleşme perspektifinden dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmelerle olan ilişkisi, küresel bir marka olarak Zara örneği üzerinden değerlendirilecektir. İspanya merkezli küresel bir marka olan Zara’nın, aktörlerinden biri olduğu Bangladeş ve Türkiye’de yaşanan olaylardaki yaklaşımı ve örnek olaylarda mağdur pozisyonda konumlandırılan “madunların”

reaksiyonları ile yaşanan gelişmeler halkla ilişkiler açısından ele alınacaktır. Bu doğrultuda postkolonyal literatür çalışması ile birlikte madunların temsilcilerine yönelik olarak yapılandırılmış görüşme tekniği ile uluslararası sivil toplum örgütü olan Temiz Giysi Kampanyası ve Disk Tekstil İşçileri Sendikası yetkilileri ile görüşmeler yapılmıştır.

POSTKOLONYALİZM KAVRAMI, OLUŞUM VE GELİŞİM SÜREÇLERİ

Postkolonyalizm kavramı; genel olarak Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürsüne kaynaklık eden Batılı tarzda düşünme biçimi ve bilgi üretimi pratiklerini araştıran ve küresel kapitalizmin ekonomik, kültürel ve siyasal etkilerine odaklanan bir disiplin (Akçay, 2017: 66) olarak ele alınmıştır.

Kavram ilk olarak Amerika’da yaşayan Filistin kökenli meşhur edebiyat kuramcısı ve önde gelen bir Filistin aktivisti olan Edward Said’in 1978 yılında yayınladığı “Orientalism” adlı kitabında yer almıştır (Mutman, 2010: 117). Said bu kitabında Doğu ile ilgili bilgiye ulaşabilme sürecinin Doğu üzerinde iktidar kurabilme sürecine nasıl eklemlediği ile ilgili sorunları ortaya koymuştur (Yetişkin, 2010: 9).

Young’a göre (2007), postkolonyal kuramın kurucularından biri olarak kabul edilen Said “Postkolonyalizm çalışmaları” kavramı ile yalnızca üçüncü dünya olarak nitelendirilen ülkelerin değil, bunun yanı sıra birinci dünya ülkelerinde bulunan büyük bir göçmen kitlesinin toplumsal, kültürel varlıkları ve problemlerini de kastetmektedir. Postkolonyal düşüncenin önde gelen üç önemli ismi, Ashcroft, Griffiths ve Tiffin’e göre ise postkolonyal, kolonileşme döneminden günümüze kadar emperyal süreçten etkilenen tüm kültürleri kapsamaktadır (Dirlik, 2010: 281). Ayrıca yine bu üç isim, postkolonyal eleştirinin değinmiş olduğu temaların, hiçbir zaman koloni olmamış, başarılı devrimler yaratan Çin gibi toplumların söyleminde önem taşıyan temalar olduğunu belirtmektedirler (Dirlik, 2010: 108).

Childs ve Williams (1997:1), gibi birçok araştırmacı da postkolonyal dönemi, 1950’lerin sonu ve 1960’lardaki sömürge ülkelerinin sömürgeci güçlerden bağımsızlıklarını ilan etmeye başladığı-yani kolonyal kontrolün çözülmeye başladığı dönemden sonraki tarihsel süreci belirtmek için kullanmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle 1970’lerde benimsenmiştir (Akay’dan aktaran Akçay 2017:71). Postkolonyal başlığı altında yayınlanan eserlere baktığımızda, bu kavramın ancak 1980’lerin sonlarına doğru yaygınlaşmaya başladığını görmekteyiz (Dirlik, 2010: 285). Bu alandaki çalışmalar önceleri genellikle “kolonyal söylem analizi” olarak ifade edilmekteyken 1990’ların başlarından itibaren daha geniş bir anlamda “postkolonyal çalışmaları” olarak bilinmeye başlamıştır (Young, 2007: 56).

Arif Dirlik'e (2010: 138) göre ise postkolonyallik bir anlamda, eski kategorilerin dünyayı açıklamak için yetersiz kalmaları sonucunda oluşan krizi atlatabilme ihtiyacına verilmesi gereken bir cevabı da temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, postkolonyal araştırmaların kurucu metinleri olarak sayılabilecek olan Bhabha'nın *The Location of Culture*, Spivak'ın *Can the Subaltern Speak?* ve Said'in *Orientalism* adlı çalışmaları; sömürgecilige yol açan politik, kültürel ve ekonomik dinamikleri, Batı'nın kendini tanımlamak için nasıl "Doğulu ötekiler" yarattığını, bu "ötekiler"le nasıl bir tahakküm ilişkisi kurduğunu ve bunu hangi stratejilerle meşru kıldığını tartışma odağı haline getirmiştir (Akçay, 2017:71). Postkolonyalizm'in zeminini oluşturan oryantalizm, akademik çalışma ve araştırma alanıdır ve genel anlamda, dünyada Batılılar ve Doğuluların var olduğunu ve Batılıların Doğulular üzerine üstünlük kurduğunu savunmaktadır. Batı her konuda ve her durumda oyun kurucu rolünü üstlenmiştir, doğu ise edilgen bir yapıya sahiptir. Ayrıca, batı emperyalizmi kendisini, doğuda gerçekleşen davranışların yönlendiricisi, yargıcı ve jürisi olarak görmektedir (Said, 2010: 55).

Said (2010) Oryantalizmin, Batı'da anlaşıldığı şekliyle bir taraftan Batı'nın gücünü yansıtırken, diğer taraftan da Doğu'nun zayıflığını ortaya koymaya çalıştığını ifade eder ve Oryantalizmin Batı ve Doğu arasındaki ontolojik ve epistemolojik farklılıklar üzerine temellenen bir düşünce tarzı (Sönmez, 2015: 307) olduğunu söyler. 1970'lerden sonra, Edward Said, Frantz Fanon, Albert Memmi'nin ele aldığı kültür, merkez-çevre, sömürge kimliği, sömürsüzlik ve modernizm kavramları, postkolonyal açıdan önemli bir deneyim olmuştur. Postkolonyalizm tartışmalarının 1970'ler sonrası Anglosakson ülkelerde, eski sömürge ülkelerden çıkmış olan birçok entelektüel tarafından sorun haline getirildiği görülmektedir. Özellikle eski İngiliz sömürgeleri olan ülkelerde yaşanmış olan sömürgecilik olayları göz önünde bulundurulduğunda, postkolonyal okumaların baskı altında kalmış olan kültürlerin, ayrıca politik kodların analizleriyle ortaya çıktığını belirtmemiz gerekir. Bundan dolayı postkolonyalizm'in kavram anlamı bakımından, de facto dahilinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Sustam, 2010: 129).

Postkolonyalizm kavramı, basit bir zamansal gösterge olarak değerlendirilemez. Postkolonyalizm, daha evvel deneyimlenmiş ve işlememiş olduğu kabul edilen milliyetçi çözümden daha farklı bir konsept ve anlam içeren bir kavram olarak görülmüş ve benimsenmiştir (Mutman, 2010: 118). Postkolonyal çalışmaların temel sorunsalı Batılı ülkelerin Batılı olmayan ve "öteki" olarak konumlandırılmış ülkelere siyasal, ekonomik ve kültürel müdahaleleridir. Loomba'ya göre Avrupa, kendi merkezli bir düşünceyle, «öteki»leştirme (bizden değil) düşüncesiyle kendisi dışında kalan herkesi dışlamış, hakir görmüş ve onlara üstten bakmıştır (Loomba, 2000: 40 aktaran Kaya, 2017: 653).

Yetişkin'e (2010b: 15) göre de postkolonyal teori "hâkim yabancı gücün kendi politik ve ekonomik çıkarına uyacak şekilde bir yerin hukuk, eğitim, ticaret gibi üretim sistemlerini yeniden düzenlemesi" olarak tanımlanabilecek sömürgeciliği analiz etme yöntemidir (Akçay, 2017: 72).

Dirlik (2010: 104-120) ise postkolonyal eleştiriyi, en güçlü anlatı olarak Aydınlanma sonrasında Avrupa'nın ürünleri Avrupamerkezci olmasından dolayı, en baştaki görevini Avrupamerkezciliğin eleştirisi olarak görmektedir ve postkolonyal eleştirmenlerin Marksist oldukları konusunda ısrarcı olduğunu söyler.

POSTKOLONYALİZMİN DOĞUŞU

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen "dekolonizasyon" süreci, Hindistan'ın 1947'de Britanya'dan bağımsızlığı, Üçüncü Dünya kategorisi altında gruplandırılacak olan yeni ulus-devletlerin ortaya çıkması gibi süreçleri takip etmiştir. Bu ülkelerin vatandaşları 50'li, 60'lı ve 70'li yıllarda Birleşik Krallık ve ABD'ye göç etmeye başlamıştır (Akçay, 2017:72). Bu dönemde, bu ülkelerden gelen entelektüeller postkolonyal çalışmaların başlamasına katkıda bulunmuştur ve postkolonyal çalışmalar, bu araştırmacıların kolonizasyon, dekolonizasyon ve modernizm tartışmaları yürüttükleri araştırmalarından sonra doğmuştur (Sustam, 2010: 130 ve Akçay, 2017:72). Yeni ulus devletlerin ortaya çıkma süreci olarak adlandırılan üçüncü dünya nitelendirmesini Dirlik (2010: 295-302) İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sosyalist ve kapitalist devletler arasında gerçekleşen mücadelenin sonucu olduğunu öne sürmekte ve postkolonyal anlayışın bazı iktidar düşüncelerini sorgularken, bazılarını da meşrulaştırma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda postkolonyalizm düşüncesinin postmodernizm gibi geniş bir siyasal yelpazeyi kapsadığı değerlendirilmektedir. Kolonyalizmin geçmişiyle postkolonyalizmin bugünü, birbirlerine kapitalizm yoluyla bağılırlar diyen Dirlik (2010: 293), bir durum ve düşünsel bir tutum olarak postkolonyallik ile küresel kapitalizmin belirginlik kazanmasıyla ortaya çıkan, sosyal ve ekonomik eğilimler arasında bir bağlantı bulunduğunu belirtmektedir. Genel olarak bakıldığında kuramcılar içinde postkolonyalizm kavramını en net ve açık bir şekilde ifade eden Homi Bhabha olduğu bilinmektedir. Bhabha, kolonyalizmin oluşturduğu durumun, kültürel bir boşluk (interstice) veya melezlik (hybridity) meydana getirdiğini ortaya koymak için çalışmış ve bu kültürel durumun, yönetim ilişkileri düzeyinde dönüştürücü bir etkisinin olabileceğini öne sürmüştür. Bhabha'nın yapmış olduğu çalışmalarda, üçüncü dünya ülkelerinin sömürgeleştirilmiş öznesiyle, metropol ülkelerde bulunan göçmen arasındaki farkın gün geçtikçe daha da azalmaya başladığı ve birbirlerine benzer hale geldikleri görülmektedir (Mutman, 2010: 120).

Postkolonyal çalışmalar ve kuramlardan faydalanılabilecek birkaç farklı husus bulunmaktadır. Bunların en başında ise, ulus devletin kurulması ve ulusçuluk anlayışının ortaya çıkması gelmektedir. Objektif bir perspektiften konuyu ele aldığımızda postkolonyal düşüncenin iki önemli faydası olabilir. Bunlardan ilki ulus devlet hususu, ikinci olarak ise demokratik ve özgürlükçü siyasal bir kültürün oluşturulabilmesi problemidir (Mutman, 2010: 125). Postkolonyal düşüncenin yenilikçi olması ve yaygınlaşmasındaki en büyük etkenlerden biri, 1980’lerde kültürel çalışmaların benimsenerek akademik kurumların çokkültürcülük yaklaşımı ile değişim sürecinde bir arada hareket ediyor olmasıdır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, kapitalizmin küresel bir olgu olarak tartışılması, esnek üretimin yayılması, göçün, diasporanın ve mülteciliğin toplumsal ve ekonomik bir sorun olarak politik gündeme oturtulması, 1990’larda post-kolonyal düşünceyi ihtiyaç duyulan eleştirel bir merkeze dönüştürdü (Yetişkin, 2010a: 9).

Günümüzde kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte, emperyalizm akımının en büyük değişimi; üretim yerlerine (Karayiplerde şeker plantasyonları ya da Güney Afrika’da elmas madenleri gibi) işçi getirmek yerine ulusötesi şirketlerin en düşük maliyetli işgücünün bulunduğu Orta Amerika ya da Pasifik Okyanusu’nu çevreleyen özellikle Doğu Asya ülkelerinde, üretim yapılan yerlerde durmaksızın fabrika açarak, düşük ücretli ve sendikasız işçi alımı yapmaktır. Bu iş gücü göçü; direkt olarak günümüz kapitalist sistem stratejisinin bir parçası olmasa da bu metod; büyük çapta ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde çalışan Kuzey Afrika, Türkiye ve Hint Yarımadası gibi yerlerdeki kapitalist çalışmaların özünü oluşturmaktadır (Childs and Williams, 1997: 6).

Bugün yeni sömürgecilik olarak da adlandırılan bu sistemde; ulus devlet pratiği yerine, sermayenin ve büyük göçün dolaşımı yer almaktadır (Sustam, 2010: 136). Ulusaşırı sivil toplum örgütlerinin gelişmesi ve artması, ulusötesi dönemde vatandaşlık nosyonunun yeniden gözden geçirilme ihtiyacı ve yeni yerleşim alanlarının oluşumu gibi gelişmeler bağlamında postkolonyal düşünce, küresel kapitalizmin eleştirilmesine aracılık etmektedir (Yetişkin, 2010a: 9). Postkolonyalizm bir yandan küresel kapitalizmin eleştirilmesine aracılık ederken diğer yandan kapitalist süreç içerisinde yeralan unsurlardan biri olarak karşımıza, sistemin mağdurları ve mazlumlarını ifade eden madun kavramı çıkmaktadır.

POSTKOLANYALİZM VE MADUN KAVRAMI

Antonio Gramsci, İtalya'nın faşist döneminde bir toplumda sesi olmayan, kendilerini temsil edemeyen, toplumun işleyiş mekanizmaları içinde kendini ifade edemeyen işçiler, köylü kadınlar gibilerin klasik Marksist anlamdaki proleteriyadan 'başka' bir durumda olduğunu belirtmek amacıyla altta ve aşağıda konumlananları 'madun' olarak ifade etmiştir (Yetişkin, 2010c: 148).

Antonio Gramsci, Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak gibi isimler tarafından kullanılmakta olan madun kavramı, toplumsal değişime sebep olan ve sürekli başka olmayı barındıran bir unsur olarak tanımlanmaktadır. 1970'lerde Güney Asya tarihçileri, Gramsci'nin ortaya atmış olduğu kavramı kullanarak Ranajit Guha'nın girişimi ile birlikte Madun Çalışmaları Kolektifi'ni kurmuştur ve bu da postkolonyal düşüncenin temellerinin atılmasını sağlamıştır (Yetişkin, 2010b: 16).

Özellikle Anglosakson Batı üniversitelerinde 1970'ler sonrasında sömürgecilik ve madunlar üzerine kürsüler açılmış ve bu kürsülerde; Achille Mbembe, Ranajit Guha, Gayatri Chakravorty Spivak gibi isimler yer almıştır. Bu isimler ile postkolonyal ve madun ile ilgili çalışmalar da hızını arttırmıştır (Sustam, 2010: 130). Bu isimlerin aralarındaki farklılıklara rağmen temelde eleştirel kuram ve postmodern çalışmalar üzerinden postkolonyal çalışmaları "kurdukları" ve asıl çalışma öznesi olarak da dışlananlara ve madunlara yöneldikleri söylenebilir (Aktoprak, 2016: 4). 1990'larda kültürel çalışmaların yayılması ile birlikte madun kavramının her türlü ezilmiş, azınlıkta kalmış, mağdur ve mazlum ile özdeşleştirilmesi, kavramın ekonomik ve politik olarak araçsallaştırılmasına neden olmuştur (Yetişkin, 2010b: 16). Böylelikle bir madun bilinci oluşturulmakta bu da ağırlıklı olarak demokratikleşme, cins-kimlik, kalkınma, ilerleme ve gelişme meseleleri etrafında baş göstermektedir. Ulusaşırı sermaye kurumları ve onlarla yapılan işbirliği sonucu azınlıklar, göçmenler, yoksullar politik ve ekonomik programların uygulanabilmesi için araçsallaştırılarak veriye dönüştürülmektedir (Yetişkin, 2010b: 17).

Madun kavramı zaman içerisinde yersizyurdsuzlaştırılarak küresel kapitalizmin yayılmasına ve tahakkümüne aracılık etmek üzere kullanılmaya başlanması üzerine Spivak tarafından 2000 yılında yeni madun kavramı önerilmiştir. Yeni madun, uluslararası kapitalizmin etkisi altındaki adaletin oluşturduğu monolitik öznenin küresel modelidir. O, bu öznenin küresel modeli olmasına rağmen, her zaman ve ister istemez yerelde tasfiye edilmektedir (Yetişkin, 2010b: 18).

Spivak (2010: 67) yeni ulus içinde madun kavramını, yurtdışı ve yurtiçindeki hakim ve tahakkümcü yapıların ikisinin de içinde hareket etmekten yoksun olandır şeklinde tanımlamıştır. Yetişkin (2010c: 156) ise, postkolonyal düşünce içinde madun kavramının kapitalizmin yarattığı eşitsizlikler nedeniyle ezilenler adına konuşanlar ya da ezilenler ile konuşanlar tarafından bir biçim olarak benimsenerek tekrar edilmesi ve taklit edilerek içeriğinin hakim ekonomi-politik üretimde kullanılabilir bir şekilde uyarlanması, bize hangi unsurların yeniden üretiminin yapıldığı hususunda bir farkındalık sağlayacağını belirtmektedir. Genel olarak postmodernizm ve küresel kapitalizm ile örtüşme içinde olan postkolonyalizmi günümüz örnekleri üzerinden değerlendirdiğimizde karşımıza ulusötesi sermayenin kendi hegemonik çalışma koşulları içerisinde yarattığı sistem çıkmaktadır. Ulusötesicilik çeşitli boyutlarıyla kavranabilir. Uzun süreden beri ulusötesi olan para akışını bir yana bırakacak olursak, belki de en önemli boyut mal (daha doğrusu üretim) zincirlerinin üreyişi ya da mal üretiminin mekânsal olarak yayılışdır. Artık bir malın üretiminde, ham maddeden son ürüne kadar olan aşamalar ulusal sınırları aşan geniş bir mekân diliminde gerçekleşmektedir. Bu “yeni uluslararası iş bölümü”nü olanaklı hale getirmiş olan, iletişimi hızlandırarak tasarımı yapıldığı yer ile üretimin yapıldığı yer(ler) in birbirinden ayrılmasına imkan veren yeni bilgi teknolojileri ve pazarlama giderlerini minimuma indirirken çeşitli yerlerdeki ucuz iş gücünden faydalanma olanağı sağlamaktadır (Dirlik 2010: 330).

Bu doğrultuda düşük maliyetli iş gücünün bulunduğu ülkelerde, işçileri iş güvenliğinden yoksun ve sendikasıız olarak çalıştırmak üzere fabrikaların açılması ve Batı'nın işgücü göçünü bu ülkelere kaydırması yeni sömürgeci anlayış olarak da ele alınmaktadır. Global bir köy haline gelen dünya üzerinde küresel sermayeyi temsil eden markaların ağırlıklı olarak bu anlayışla hareket ettiği görülmektedir. İnditex S.A grubu bünyesinde yer alan ve bu küresel markalardan biri olarak Zara da işgücü göçünü gerçekleştiren markalardan biri olarak düşük maliyetli işgücünün bulunduğu ülkelerde üretim yapmaktadır. Bu ülkelerden biri olan Bangladeş ve Türkiye’de yaşanan iki örnek olay üzerinden postkolonyal eleştirel düşünce kapsamında küresel sermayenin yapılanması, üretim tarzı ve sistemin madunları olarak iş güvencesinden yoksun olarak çalışan işçiler ile halkla ilişkiler açısından yapılan tanıtım faaliyetlerinin ve kampanyaların değerlendirilmesine gidilecektir.

POSTKOLONYAL YAKLAŞIMDA KÜRESEL MARKA ZARA VE KÜRESEL İŞ KAZASI RANA PLAZA ÖRNEĞİ

Zara şirketi, İspanyol merkezli bir giyim ve aksesuar markasıdır. 1975 yılında Arteixo, Galicia’da Amancio Ortega ve Rosalía Mera tarafından kurulmuştur. Şirkete ait mağazalar genellikle büyük alanlar üzerine konumlanmaktadır. Dünyanın en büyük 3 hazır giyim şirketinden biridir. 2012 yılı itibarıyla dünya genelinde 1.671 mağazası vardır. Türkiye’de üç milyon TL. sermayeli ZA GİYİM İthalat İhracat ve Ticaret Limited Şirketi adıyla çalışmakta olan firmanın 31 mağazası bulunmaktadır. İnditex S.A grubu bünyesinde yer alan Zara, grubun en büyük şirketidir (Zara.com). Uluslararası bir marka ve şirket olan Zara’nın postkolonyal perspektiften eleştirilmesi ve konuya ilişkin yapılan çalışmalar, ilk olarak 2013 yılında Bangladeş’in başkenti Dhaka’da bulunan tekstil merkezi Rana Plaza’da yaşanan felaketle ortaya çıktı.

Bangladeş’te 24 Nisan 2013 tarihinde, 29 ayrı firmanın üretimde bulunduğu Rana Plaza Tekstil Fabrikasının çökmesi sonucunda 1138 kişi hayatını kaybetti ve 2000’den fazla kişi de yaralandı. Bu felaket, ülkede tekstil sektöründeki çalışma şartları hakkında dünya çapında bir tartışmayı da beraberinde getirdi. Bangladeş hükümet yetkilileri tarafından olayın incelenmesi için bir komisyon görevlendirildi. Görevlendirilen komisyonun başkanı Handker Mahinuddin Ahmed, o güne kadar dünyada yaşanmış en büyük endüstriyel felaketlerden biri olan Rana Plaza’nın çökmesine, binanın inşaatında kullanılmış olan malzemenin kalitesiz oluşu ve binanın usulüne uygun olarak yapılmamış olmasından kaynaklandığını açıkladı (dunyabulteni.net, 2017). Felaketin ardından Bangladeş Hazır Giyim Üreticileri ve İhracatçıları Birliği (BGNEA), Rana Plaza’da faaliyette bulunan bütün firmaların üyeliklerini feshettiğini duyurdu ve felaketin yaşanmasında sorumluluğu bulunan kişilerin, en kısa zamanda tespit edilerek gereken cezalara çarptırılmasını talep etti (wsws.org, 2017).

Yaşanan bu felaketin hemen sonrasında, uluslararası düzeyde, devlet yetkilileri, yazılı ve görsel medya, sendikalar ve bazı sivil toplum kuruluşları, felaketle alakalı sorumlular hakkında bir an önce gereken yaptırımların uygulanması gerektiğini açıkladılar. Kısa süre sonra Bangladeş’te 1000’den fazla sayıda tekstil firmasıyla ilgili çalışan ve çoğunluğu Avrupa kökenli olan uluslararası firmalar “Yangın ve Bina Güvenliği Sözleşmesi”ni imzaladı. Bu sözleşmeye göre; uluslararası şirketler faaliyet gösterdikleri ülkelerde yürürlükte bulunan yasalar çerçevesinde sorumlu tutulabileceklerdi. Sözleşme gereği iş yerlerinde yangına karşı önlemlerin artırılması, iş yerlerinin elektrik ve bina güvenliği standartlarına uygun olması, işçilere bu konularla alakalı olarak gereken eğitimin verilmiş olması, sağlık ve iş güvenliği komisyonlarında sendika temsilcilerinin de bulunmasının sağlanması ve bu konularda toplumun medya aracılığı ile bilgilendirilmesi de öngörülmekteydi

(bndergi.org, 2017). “Yangın ve Bina Güvenliği Sözleşmesi”ni imzalamış olan uluslararası şirketler arasında, İnditex S.A ile birlikte Batı’nın en önemli küresel sermayeye sahip firmaları bulunmaktadır (bndergi.org, 2017).

Dünyada olduğu gibi Rana Plaza ile ilgili olarak Türkiye’de de birçok tepki oluştu, hayatını kaybeden 1138 kişi anılarak Rana Plaza’da üretim yaptırılan mağazaların önünde eylem düzenledi. Konuya ilişkin olarak KESK Kadın Sekreteri Canan Çalağan, Bangladeş’teki felakette hayatını kaybeden işçilerin çoğunluğunun genç kadınlar olduğunu ifade etti. Olaydan sağ olarak kurtulan 80 işçinin bazı bedensel uzuvlarını kaybetmiş olduklarını belirten Çalağan, enkaz altında kalan 200 işçinin ise resmi kayıtlara ‘kayıp’ olarak geçtiğini ve Rana Plaza’daki firmaların çoğunun olayda yaralanan, sakatlanan işçilere ve ölen işçilerin yakınlarına yönelik yasal tazminatı ödemediğini belirtti. Tazminatın ödenebilmesi ve işçilerin tedavi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ILO koordinasyonunda oluşturulmuş olan Fon’a 40 milyon dolar ödenmesi gerektiğini ifade eden Çalağan, “bu miktarın Rana Plaza’da faaliyette bulunan 29 markanın yıllık kâr oranının sadece binde 2’sine tekabül ettiğini” dile getirdi. Yaşanan felaketin uluslararası firmaların düşük maliyetli üretiminden kaynaklandığını belirten Sendikal Güç Birliği Platformu Dönem Sözcüsü Mustafa Türkel de yaptığı açıklamada; “Uluslararası firmalar daha maliyeti düşük üretim yapabilmek için Bangladeş’te üretim yapmayı tercih ediyorlar. Fakat bu kötüye gidişin neticeleri dünyanın her bölgesinde çalışan işçiler için hayati tehlikelere zemin hazırlayabiliyor. Üretim faaliyetlerinin yöneldiği ülkelerdeki işçiler yangın ve diğer felaketlerde hayatını kaybederken, diğer ülkelerdeki işçiler ise iş güvencesinden mahrum bırakılma problemi ile karşı karşıya kalmaktadırlar” dedi (temizgiysi.org, 2017).

Küresel tekstil endüstrisi tarihinde benzeri görülmemiş bu büyük felaket, Bangladeş’te yaklaşık olarak 20 milyar dolarlık tekstil endüstrisinde mevcut çalışma koşul ve standartlarını da ortaya koymuş oldu. Rana Plaza’da çalışan birçok işçinin almış olduğu ücretin Bangladeş’teki asgari ücret olan 38 dolardan daha düşük olduğu ve bu işçilerin yaklaşık olarak dört aydır ücretlerini alamadıkları ortaya çıktı (hurriyet.com, 2017). Bu olay, tekstil endüstrisindeki çalışma şartları hakkında dünya çapında bir tartışmaya neden oldu. Federal Almanya Ekonomik Gelişme ve İşbirliği Bakanlığı (BMZ) felaket mağdurlarına yönelik olarak ilk aşamada 2,5 milyon Euro miktarında ek yardım gönderdi. Uluslararası İşbirliği Topluluğu (GIZ) felaketten hemen sonrasında yardımda bulundu ve 2500 yaralı için tıbbi bakım desteği sundu. Felaket mağdurlarının tıbbi bakım imkânı ya da iş hayatlarına tekrar dönebilmek için yardıma ihtiyaç duydukları her an ulaşabilecekleri bir danışma merkezi kurdu (deutschland.de, 2017).

Ancak sivil toplum örgütü ve sendikaların çabalarına karşın, uluslararası tekstil firmaları, Bangladeş'teki Rana Plaza felaketinde hayatını kaybedenlerin yakınlarına ve yaralanan işçilere tazminat ödenmesi için fon oluşturulması hususunda anlaşma sağlayamadı. Cenevre'de düzenlenen ve iki gün süren toplantıya, Bangladeş'te faaliyette gösteren şirketlerden sadece üçte biri katılımında bulundu. Toplantıda yalnızca Primark firması, fona destek sağlayacağını için kesin olarak taahhüt etti. Cenevre'de düzenlenen toplantılar, küresel işçi sendikası IndustriALL'un talebi doğrultusunda ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün başkanlığında düzenlendi. IndustriALL, Rana Plaza'da üretimde bulunan firmalardan sadece 9'unun Cenevre'de düzenlenen toplantıya katıldığını belirtti. IndustriALL Rana Plaza çalışanları için 74,6 milyon dolar miktarında tazminat fonu oluşturulması için çalışmalarda bulundu ve bu fonla, ailelerin gelir kayıpları, tıbbi giderleri, cenaze masrafları ve felakette hayatını kaybetmiş olan tekstil işçilerinin geride bırakmış olduğu aile bireylerinin diğer kayıp ve masrafları karşılanması hedeflenmişti (bbc.com, 2017).

Yaşanan bu ve benzer felaketler sonrası iş güvenliği ve hakları konusunda küresel anlamda derinlikli araştırmalar yapıldı. Bu araştırmalardan birini yapan Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) 'Küresel İşçi Hakları Endeksi' adındaki araştırması ile ülkeleri işçi haklarına gösterdikleri saygıya göre derecelendirdi. ITUC Küresel İşçi Hakları Endeksi, 141 ülkeyi, hukuksal ve pratik olarak işçi haklarının en çok korunduğu ülkeden en az korunduğu ülkeye doğru sıraladı. İşçiler için en kötü 10 ülke: Belarus, Çin, Kolombiya, Mısır, Guatemala, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Swaziland ve Birleşik Arap Emirlikleri iken işçi haklarının en gelişmiş olduğu ülkeler ise: Uruguay, Finlandiya, Hollanda, Norveç ve Avusturya olduğu ortaya çıktı. Araştırma sonucuna göre; 141 ülkenin 73'ünde işçiler daha iyi çalışma koşulları talep ettikleri için işten çıkarma, ceza, maaş kesintileri ile karşılaşırken, 84 ülkede patronlar yasa dışı stratejilerle sendikaları görmezden gelmektedir. 2015 ITUC Küresel Haklar Endeksi'ne göre; hakların garantisi olmayan 27 ülke içinde, Belarus, Çin, Nijerya gibi ülkelerle birlikte Türkiye de bulunmaktadır. Endekste taranan ülkelerin yaklaşık yüzde 60'ında işçiler temel haklarından yararlanamamakta, ülkelerin yüzde 70'inde işçilerin grev hakkı gasp edilmekte, ülkelerin üçte ikisi işçilerin toplu pazarlık haklarını tanımamakta ve ülkelerin yarısından fazlasında işçiler hukuksal haklarından faydalanamamaktadır (evrensel.net, 2017).

Küresel Haklar Endeksi'nde işçilerin hukuksal ve pratik olarak haklarının en çok çiğnendiği ülkelerin, genelde küresel sermayenin iş gücü göçü ile üretim yaptığı ülkeler olduğu görülmektedir. Bu ülkeler içinde Türkiye'nin de işçi haklarını garanti altına alamayan ülkeler konumunda olduğu saptanmıştır. Rana Plaza felaketi, küresel sermayenin madun olarak adlandırılan mağdur kesimin üzerindeki

etkisini en yalın ve çarpıcı bir şekilde ortaya çıkartmıştır. Felaketin ardından Uluslararası Çalışma Örgütü ile birlikte uluslararası sivil toplum örgütleri ve sendikaların yaptığı işbirliği ile uluslararası firmalar “Yangın ve Bina Güvenliği Sözleşmesi”ni imzalamak zorunda kalmıştır. Ayrıca üretim yaptıkları yerde çalışan işçilerin her türlü haklarının karşılanması hususunda ulusötesi firmaların da sorumlu olacakları konusunda uluslararası sözleşmeler imzalamışlardır.

Postkolonyal perspektiften bakıldığında bu gelişmelerle sivil toplum örgütleri; Batı ile Doğu arasındaki iktidar ilişkisiyle birlikte örgüt ve kamu diğer adıyla ulusötesi firmalar ile madunlar arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesini sağlamaktadır. Halkla ilişkiler açısından baktığımızda ise postkolonyal düzlemde halkla ilişkiler; hâkim paradigmanın dışına çıkıp, hâkim paradigmanın görmezden geldiği kamulara ulaşmayı, marjinalleştirilmiş ve susturulmuş halkların sesini duymayı da amaç edinmektedir (Akçay, 2017: 77).

POSTKOLONYAL YAKLAŞIM VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ulusötesi şirketlerin önemli ölçüde üretim yaptığı ülkelerden biri olan Türkiye’de, uluslararası markalar Zara, Next ve Mango için üretim yapan Bravo ve BRV şirketlerinin sahibi Temmuz 2016’da aniden kayboldu. Bravo hazır giyim fabrikasında yıllarca çalışıp Zara, Next ve Mango’ya üretim yapan işçiler, fabrikanın bir gecede boşaltılıp sahibinin kaçması üzerine son 3 maaşlarının yanı sıra kıdem ve ihbar tazminatlarını almadan işsiz kaldılar. İşçiler fabrikanın kapanması üzerine üretim yaptıkları markalar olan Zara, Next ve Mango’ya müracaat ettiler (Hürriyet.com.tr).

Ancak Zara, uluslararası küresel sendika ile yaptığı sözleşmede kendi tedarik zincirlerinde kendilerine üretim yapan işçilerin alacaklarından sorumlu olduklarını resmi olarak kabul etmesine rağmen, işçiler paralarını alamadı. Bu gelişmeler üzerine Bravo işçilerine, 15 Avrupa ülkesinde bulunan kurumların bir ittifakı olan Temiz Giysi Kampanyası destek oldu, işveren ve firma temsilcileri ile görüşmelere başladı. 1989 yılından bu yana işçilerin temel haklarına saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla, tüketicilerin eğitilip mobilize edilmesi ile hükümetlere ve şirketlere lobi faaliyetlerinde bulunarak işçilere doğrudan dayanışma desteği sağlayan Temiz Giysi Kampanyası’nın girişimleri ile 1 yıldır süren görüşmeler sonuç vermeyince işçiler 2017 Eylül ayında bir imza kampanyası başlatarak harekete geçtiler. Temiz Giysi Kampanyası da 25 Eylül’de bir açıklama yaparak bu kampanyayı sonuna kadar desteklediğini söyledi ve tüketicileri desteğe çağırdı. Bravo işçileri seslerini duyurmak için İstanbul’daki Zara mağazalarına giderek “Alacağınız Ürünü Ben Yaptım Ama Paramı Alamadım” etiketi yerleştirdiler (temizgiysi.org) .

Ürün etiketlerinde (Hürriyet.com.tr) “Biz, aldığınız ürünü üreten Bravo fabrikasının işçileriyiz. Yıllarca Zara için üretim yaptık. Son 3 aylık maaşlarımızı ve kıdem tazminatımızı almadan, fabrika bir gecede kapandı. Lütfen Zara’ya söyleyin paramızı ödesin!” yazan Bravo işçileri Zara müşterilerinden yardım isteyerek, kampanyalarının ana akım medyada ve sosyal medyada duyulmasını sağladı. Bu etiketleri gören bazı tüketiciler sosyal medyadan paylaşarak sorunun çözülmesini istediler, bazıları da Temiz Giysi Kampanyası’ni arayarak bilgi almak istedi. Bravo işçilerinin medyada gündem yaratan bu halkla ilişkiler faaliyeti ile birlikte; işçi temsilcileri, 2016 yılının Ağustos ayından beri işçilerin sendikası olan DİSK Tekstil, Temiz Giysi Kampanyası ve IndustriAll Küresel Sendikası’nın desteği ile söz konusu markalarla görüşmelere başladı. Konunun taraflarından olan Temiz Giysi Kampanyası Koordinatörü Bego Demir, imza kampanyası ve Zara’nın ürünlerine etiket yerleştirilmesine ilişkin olarak; Bravo işçilerinin 2016 Temmuz ayında kendileriyle iletişime geçtiğini ve Zara, Mango ve Next markaları için çalıştıklarını belirtti. Demir “Bizim gözümüzde markalar aslında alıcıdır, onlar işin sahibidir ve kendilerini alıcı olarak görürler. Bizim gözümüzde de işverenler dolayısıyla markalardır. Bu 3 markaya birer mektup gönderdik. “Bu işçiler size üretim yapmışlar, bizim gözümüzde bunlar sizin işçilerinizdir, gelin bu işçilerin paralarını verelim” dedik. Zara inditex’in bir markası ve bu marka industriAll ile bir sözleşme yapmış. O sözleşmede “ben bütün tedarik zincirimdeki işçilerle ilgili sorunları kendim üstleniyorum” diyor. O sözleşmeyi imzalıyor. İşçiler, müdürler dışında 140 işçinin maaşının ödenmesini talep ettiler. 1,5 yıl oldu. Markaları bir türlü ikna edemedik. En sonunda “yapmıyorsanız kampanya başlatacağız dedik, buna rağmen yapmadılar” açıklamasını yaptı (Bego Demir ile yapılan kişisel görüşme 05.12.2017).

Temiz Giysi Kampanyası ile birlikte Bravo işçileri Change.org sitesinde bir kampanya başlatarak “Hepimiz uzun yıllar boyunca Zara/Inditex, Next ve Mango markaları için çalıştık. Bu markalardan almış olduğunuz o güzel giysileri biz emeğimiz ile yaptık. Bu markalara emeğimizin karşılığını alabilmek için çağrıda bulunuyoruz. Hakkımız olanı istiyoruz. Sizlerden de bu konu ile ilgili bize destek vermenizi istiyoruz” (Change.org). metni ile kamuoyundan destek talep ettiler. Demir, (2017) imza kampanyasına 300.000’e yakın imza ile destek verildiğini belirterek, bu kampanya ile ilgili kart yapmaya karar verdiklerini ve işçilerle birlikte Zara mağazalarına “paramı alamadım” etiketi yerleştirdiklerini ifade etti. Kampanyanın çok ses getirdiğini ve aynı gün geri bildirim alınmaya başladığını söyleyen Demir, sosyal medya ile kampanyayı yaygınlaştırıp kamuoyu oluşturduklarını belirtti. “Şimdiye kadar 100 milyondan fazla kişiye bu kampanya ulaşmıştır. Change.org’daki kampanya 8 dile çevrilmiştir ve bir anda imzalar çoğalmaya başlamıştır” diyerek kampanyanın dünya çapında yarattığı etkileşimin altını çizdi. Independent ve BBC’nin de bu konuya yer verdiğini

söyleyen Demir (2017) “Bu markalar sadece 77 işçiye ödeme yapmak istediler. Fakat Temiz Giysi ve Disk Tekstil bunu kabul etmemiştir. Şu anda adım atılmadı. Ama bu daha 1. Adımdı.2. Adımda kampanyayı yürütenler, işçiler ve sendika başarılı olacaklarını düşünmektedirler” diyerek kampanyanın süreceği bilgisini verdi.

DİĞER BİR PAYDAŞ OLARAK DİSK TEKSTİL İŞÇİLERİ SENDİKASI

Konunun taraflarından Disk Tekstil İşçileri Sendikası Merter Şube Başkanı Asalettin Aslanoğlu, Bravo şirketi çalışanlarının alacakları ile ilgili konuda, 2012 yılından bu yana sendikacı olarak Bravo şirketi ile ilgilendiğini belirtti. Aslanoğlu (Kişisel Görüşme 28.12.2017) “işçiler günde 12 saat çalışıyorlardı. 2012 yılında şirkete gidip müdahale ettim ve işverenle görüşme talep ettim. Kendisine temel işçi haklarından bahsettim, kendilerinin yanlış yaptığını ve bugüne kadar çalışan işçilere de her gün 4 saat mesai borçları olduğunu konusunda uyardım Bunun sonucunda firma hatasını anladı ve aynı gün 3 vardiyaya döndü, ve geriye dönük bütün borçlarını ödedi” diyerek işçilerin bilinçlenmesi ve haklarının savunulması konusundaki çalışmalarını aktardı. Ancak Aslanoğlu, 2016 yılında işçilerin “Bravo’nun ödeme gücü yaşayıp maaşları geciktirdiği” konusunda kendisini uyardığını belirterek “Asıl üretici burada Zara firmasıydı. Yapılan üretimin %75’i Zara’nın, ikincisi Mango’nun, Üçüncüsü Next firmasınındı” açıklamasını yaptı. Asalettin Aslanoğlu, “Zara, Next ve Mango’ya üretim yapan Bravo hazır giyim fabrikasının iflas etmesi üzerine alacakları ödenmeyen 151 işçi olduğunu” ve “Zara firmasının mağdur olan işçiler için herhangi bir girişimde bulunmadığını” belirterek icra işlemi başlattıklarını söyledi (Milliyet, 2017).

Aslanoğlu, Zara’nın şu anda dünya basınına “biz parayı ödedik” açıklamasını yapmalarına rağmen herhangi bir ödeme yapmadıklarını belirtti ve uluslararası sendika ile yaptığı sözleşmeye rağmen mağdur olan işçiler için Zara firmasına çağrıda bulunarak “Zara’yı bize 3’üncü dünya ülkesi muamelesi yapmaktan vazgeçmeye davet ediyorum” açıklamasını yaptı (Asalettin Aslanoğlu ile yapılan kişisel görüşme 28.11.2017).

Bu gelişmeler üzerine; markalardan istedikleri cevabı alamayan Bravo işçileri, bağlı oldukları sendika aracılığıyla, Zara ile aynı grupta olan İndipunt S L şirketine yönelik bir haciz ihbarnamesi gönderdi (Hürriyet: 8.11.2017). Son olarak konu ile ilgili eylemlerine devam eden işçiler, etiket olayından sonra bu kez de etiketleri büyüterek mağazalar önünde eylem yaparak seslerini duyurmayı amaçladılar. Zara’nın Nişantaşı şubesi önünde yapılan eylemde tek sıra halinde duran işçiler ellerinde tuttıkları “Zara, Next ve Mango’dan alacağınız ürünleri ben yaptım ve paramı alamadım” etiketi ve ellerindeki broşürleri çevredeki kişilere dağıtarak kampanyalarına destek talep ettiler (ekonomihaber.com, 2017).

Küresel marka Zara üzerinden örneklendirdiğimiz bu çalışmada, Bangladeş ve Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin halkla ilişkiler çalışmalarıyla mağduriyet yaşayan işçilerin seslerini duyurma çabalarını inceledik. Dutta-Bergman’a göre halkla ilişkiler literatüründe sivil toplumun Üçüncü Dünya ülkelerindeki sorunları çözebilecek bir “iksir” olduğu ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı artırdığı fikri hakimdir (Aktaran: Akçay, 2017: 81). Bu doğrultuda halkla ilişkiler, sadece küresel kapitalizmin iktidar güç ilişkilerindeki hakim paradigmalara hizmet etmemekte, ağırlıklı olarak sivil toplum aracılığıyla bu sistemin güçsüz tarafını temsil eden madunların temsili ve sesi haline gelmektedir.

SONUÇ

Postkolonyalizm kavramı; genel olarak Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürsüne kaynaklık eden Batılı tarzda düşünme biçimi ve bilgi üretimi pratiklerini araştıran ve küresel kapitalizmin ekonomik, kültürel ve siyasal etkilerine odaklanan bir disiplin (Akçay, 2017:66) olarak ele alınmakta ve özellikle sömürgecilik, yeni-sömürgecilik, ötekileştirme, ayrımcılık gibi türlere odaklanmaktadır. Bu doğrultuda postkolonyal kavramının ilk çıkış noktası olan sömürgeciliğe daha derinlikli bakmak gerekmektedir. Çünkü sömürgecilik; bir hakim yabancı gücün politik ve aynı zamanda ekonomik çıkarına da uygun olacak şekilde bir yerin hukuk, eğitim gibi sistemleri yeniden düzenlemesi olarak tanımlanabilir. Sömürgecilik, bir tektipleştirme olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda postkolonyal okuma, sanat, tarih, hukuk, ekonomi ve bilime nüfuz etmiş ekonomi-politik sömürgeciliğini yeniden okuma yöntemi olarak açıklanabilmektedir (Yetişkin, 2010b: 15).

Birçok araştırmacı postkolonyal dönemi, 1950’lerin sonu ve 1960’lardaki sömürge ülkelerinin sömürgeci güçlerden bağımsızlıklarını ilan etmeye başladığı-yani kolonyal kontrolün çözülmeye başladığı dönemden sonraki tarihsel süreci- belirtmek için kullanmaktadır. Ancak postkolonyal başlığı altında yayımlanan eserlere baktığımızda, bu kavramın ancak 1980’lerin sonlarına doğru yaygınlaşmaya başladığını görmekteyiz (Dirlik, 2010: 285). Bu alandaki çalışmalar önceleri genellikle “kolonyal söylem analizi” olarak ifade edilmekteyken 1990’ların başlarından itibaren daha geniş bir anlamda “postkolonyal çalışmalar” olarak bilinmeye başlamıştır (Young, 2007: 56).

Genel anlamda bakıldığında birçok disiplini içinde barındıran postkolonyalizm kavramı, batı hegemonyasına yani emperyalizme karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirmiş ve Batı’nın kendini tanımlarken “öteki” olarak adlandırdığı Doğu’yu nasıl konumlandığını analiz etmiştir. Günümüzde bu konumlandırma Batılı devletlerle birlikte ulus aşırı örgütler eliyle gerçekleşmekte ve yeni sömürge

düzeni olarak da adlandırılan stratejilerin oluşmasını sağlamaktadır. Oluşturulan bu stratejilerle, güçlü emperyal ülkelerin küresel kapitalizmin standartlarıyla hareket eden ulus ötesi şirketleri, üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelendirilen ya da iş gücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkelerde, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan, kolonyal bir yaklaşımla hakimiyet kurmaktadır. Bugün yeni sömürgecilik tekniğinde ulus devlet pratiği yerine, sermayenin ve büyük göçün dolaşımı yer almaktadır (Sustam, 2010: 136).

Yeni kolonyal ya da yeni sömürgeci sistem olarak da adlandırılan uluslararası kapitalizmin etkisi altında kalan, hakim ve tahakkümcü yapıların ikisinin de içinde hareket etmekten yoksun olan ve bu sistemin mağdur öznesi konumundakiler de madunlar olmaktadır. Postkolonyal düşünce içinde madun kavramının kapitalizmin yarattığı eşitsizlikler nedeniyle ezilenler adına konuşanlar ya da ezilenler ile konuşanlar tarafından bir biçim olarak benimsenerek tekrar edilmesi ve taklit edilerek içeriğinin hakim ekonomi-politik üretimde kullanılabilecek bir şekilde uyarlanması madun bilincini oluşturmaktadır. Bu bilinç doğrultusunda araştırmamızda örneklendirilen ve uluslararası küresel sermayenin örneklerinden biri olarak Zara markası özelinde ele alınan ve madunlar üzerinden yapılan halkla ilişkiler çalışmalarında; sivil toplum aracılığıyla bu sistemin güçsüz tarafını temsil eden madunların hak savunuculuğu ve seslerinin duyurulması, yapılan ulusal ve uluslararası kampanyalarla elde edilen kazanımlar, postkolonyal bakış açısıyla ele alındığında Batı'nın hegemonik tavrını kıran uygulamalar olarak ele alınabilir.

KAYNAKLAR

Akçay, E. (2017). 'Halkla İlişkileri Postkolonyal Ferspektifle Yeniden Düşünmek', Selçuk İletişim Dergisi, 2017, 9(4):66-88.

Aktoprak, E. (2016). "Postkolonyal Bir Dava Olarak Yeni Türkiye'nin Yeni Ulusu", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 71, No. 1.

An Introduction to Post-Colonialism, Post-colonial Theory and Post-colonial Literature

<http://www.decolonize.org/wp-content/uploads/2015/05/postcolonialism.pdf>

Arman, M.N., Şerbetçi, D. (2012). "Postkolonyal Feminist Teoride Milliyetçilik, Militarizm Ve Savaş Karşıtlığı", DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3.

Asalettin Aslanoğlu, Kişisel Görüşme, 28.11.2017.

Bego Demir, Kişisel Görüşme, 05.12.2017.

Childs, P. and Williams, R. J. P. (1997). An Introduction to Post-colonial Theory, Prentice Hall, London.

Dirlik, A. (2010). Postkolonyal Aura Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi, İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Faura, S. and Hand , F. (1997). A Selected and Annotated Bibliography on Post-Colonial Literature and Theory, Links & Letters 4.

Göle, N. , Sustam, E. (2010). "Nilüfer Göle ile Postkolonyalizm Üzerine", İstanbul : Toplumbilim Dergisi Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı : 25.

Kaya, Y. (2017). "Oryantalizm – Postkolonyalizm Ve Sanat", İdildergisi.com, DOI: 10.7816/idil-06-30-07 idil, 2017, Cilt 6, Sayı 30, Volume 6, Issue 30.

Mutman, M. (2010). "Postkolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri", İstanbul: Toplumbilim Dergisi Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı : 25.

Quayson, A.(2000). Postcolonialism: Theory, Practice or Process? (Cambridge: Polity Press).

Said, E. (2010). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Sönmez, P. (2015). *Avrupa Birliği'nde Yeni Dönem Postkolonyal İlişkiler Ve Göç Politikaları Diyalogu Doktora Tezi*, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı Avrupa Birliği Bakanlığı Akademik Araştırmalar Serisi-4, Ankara.

Spivak, G.C. (2010). "Akademik Özgürlüğü Cins-Kimlikli Postkolonyallik İçinde Düşünmek", (Çev: E. Yetişkin), İstanbul : *Toplumbilim Dergisi Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı* : 25.

Sustam, E. (2010). "Postkolonyalizmden Biyopolitiğe: "Temsilin Krizinden Güvensizlik Toplumuna mı?", İstanbul: : *Toplumbilim Dergisi Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı* : 25.

Yetişkin E. (2010a). "Giriş", İstanbul: *Toplumbilim Dergisi: Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*, 25.

Yetişkin, E. (2010b). "Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar", İstanbul: *Toplumbilim Dergisi Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı* : 25.

Yetişkin, E. (2010c). "Epistemik İhlalin Çevirisi", İstanbul: *Toplumbilim Dergisi Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı* : 25.

Young, R. J. C. (2007). *Edward Said'in Postkolonyal Kararsızlığı*, Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu 9-10 Aralık 2006, Salih Bayram (Çev), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1. Baskı.

Young, R. J. C. (2016). *Postcolonialism: An Historical Introduction*, John Wiley & Sons, West Sussex.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130913_banglades,
Erişim tarihi : 05.11.2017

<http://www.bmdergi.org/tr/endustri-ve-insan-haklari/> . Erişim tarihi: 01.12.2017

<https://www.change.org/p/bravoiscileri/u/22157754>, 20.10.2017.

<http://www.decolonize.org/wp-content/uploads/2015/05/postcolonialism.pdf>,
Erişim tarihi: 05.11.2017.

www.deutschland.de/tr/topic/politika/bangladesdeki-rana-plaza-felaketinden-sonra-yardim, Erişim tarihi : 02.12.2017.

<http://www.dunyabulteni.net/haber/260865/rana-plazayi-kotu-malzeme-ve-usulsuzluk-yikmis> ,Erişim tarihi : 05.11.2017.

<https://www.ekonomihaber.com/is-yasam/zara-ve-mango-paralarini-vermedi-magaza-onunde-eylem-yaptilar-h4616.html>. Erişim tarihi: 18.12.2017.

<https://www.evrensel.net/haber/82954/rana-katliami-dinmeyen-aci>,
Erişim tarihi: 02.11.2017.

<http://www.hurriyet.com.tr/banglade-felaket-uzerine-felaket-2323996>,
Erişim tarihi : 02.11.2017.

<http://www.hurriyet.com.tr/isciler-zara-urunlerine-etiket-asarak-destek-istedi-alacaginiz-urununu-ben-yaptim-ama-parami-alamadim-40628377> ,
Erişim tarihi: 05.11.2017.

<http://www.hurriyet.com.tr/tekstil-sendikasinan-zaraya-karsi-icra-takibi-40637681> (08.11.2017)

<http://www.milliyet.com.tr/disk-baskani-aslanoglu-zara-da-ekonomi-2551368/>
(08.11.2017).

<http://www.temizgiysi.org/zara-urunlerine-bir-etiket-daha-eklendi/>,
Erişim tarihi: 08.11.2017

<http://www.temizgiysi.org/rana-plazadaki-felaketi-ucuza-getirmenize-izin-vermeyecegiz/>,Erişim tarihi:10.11.2017.

<http://www.temizgiysi.org/zara-next-mango-kendilerine-uretim-yapan-iscileri-ortada-birakti/>, Erişim tarihi: 08.12.2017.

<https://www.wsws.org/tr/2013/mai2013/bang-m14.shtml>,
Erişim tarihi : 08.11.2017.

<https://www.zara.com/tr/tr/z-shirket-11391.html?v1=11112>,
Erişim tarihi: 05.11.2017.